

บทที่ 5

กระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรบ้านท่าตะเภา จังหวัดตราด

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการเรียนรู้และวิถีคิดของเกษตรกรบ้านท่าตะเภา จังหวัดตราด ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาถึงกระบวนการเรียนรู้และวิถีคิดของเกษตรกรในด้านการประกอบอาชีพที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชน โดยทำการศึกษาด้วยระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์และทำการประมวลผลเพื่อให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และวิถีคิดของเกษตรกรบ้านท่าตะเภา จังหวัดตราด ซึ่งในบทนี้จะนำเสนอผลการศึกษาในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ที่ได้ทำการศึกษาในพื้นที่หมู่ที่ 2 บ้านท่าตะเภา จังหวัดตราด โดยจะนำเสนอผลการศึกษาตามลำดับต่อไปนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพของเกษตรกร

- 1.1 กระบวนการเรียนรู้ในการเลือกอาชีพ
- 1.2 กระบวนการเรียนรู้ในการเลือกพันธุ์ข้าว
- 1.3 กระบวนการเรียนรู้ในการเลือกวิธีทำนา
- 1.4 กระบวนการเรียนรู้ในการกำจัดแมลงศัตรูพืชและบำรุงรักษาดิน
- 1.5 กระบวนการเรียนรู้ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์

2. ปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้

- 2.1 บรรพบุรุษ
- 2.2 สภาพแวดล้อม
- 2.3 ความล้มเหลว
- 2.4 แรงผลักดันจากตัวผู้นำ

3. แหล่งการเรียนรู้

- 3.1 การเรียนรู้จากบรรพบุรุษ
- 3.2 การเรียนรู้ด้วยตนเอง
- 3.3 การเรียนรู้จากผู้นำและผู้เชี่ยวชาญ
- 3.4 การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในหมู่เกษตรกรด้วยกันเอง

4. ขั้นตอนของการเรียนรู้

- 4.1 ขั้นการรับรู้และตระหนักในปัญหา
- 4.2 ขั้นการวิเคราะห์ปัญหา
- 4.3 ขั้นการกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา

- 4.4 ขั้นตอนการดำเนินการแก้ไขปัญหา
- 4.5 ขั้นตอนประเมินผลการแก้ไขปัญหา
5. กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากปัญหาที่มากกระทบชุมชน
 - 5.1 ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน
 - 5.1.1 กระบวนการปรับตัวของชุมชนหลังเผชิญกับปัญหา
 - 5.1.2 กระบวนการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง
 - 5.2 ปัญหาในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม
 - 5.2.1 กระบวนการเลือกรูปแบบการผลิต

กระบวนการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพของเกษตรกร

ชุมชนบ้านท่าตะเภาเป็นชุมชนที่อยู่ห่างจากความเจริญของตัวเมืองเพียง 9 กิโลเมตรเท่านั้น แต่สังคมของชุมชนนี้ก็กลับเป็นสังคมเกษตรกรรมทั้งในอดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน การประกอบอาชีพของคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะเป็นอาชีพเกษตรกรรม อาชีพเกษตรกรรมหลักของชุมชนเป็นอาชีพการทำนา มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เพาะปลูกพืชชนิดอื่น ๆ จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรชุมชนบ้านท่าตะเภาได้มีการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเป็นกระบวนการในด้านการประกอบอาชีพ คือ การทำนา ในเรื่องต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ในการเลือกอาชีพ

ชุมชนบ้านท่าตะเภาเป็นชุมชนที่คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการทำนา การทำนาของเกษตรกรในชุมชนบ้านท่าตะเภาได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน เกษตรกรเหล่านี้ได้รับการปลูกฝังให้ทำนามาตั้งแต่อายุน้อย โดยการติดตามพ่อแม่ไปทำนา พ่อแม่ได้ให้บุตรหลานช่วยงานเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วขยายไปสู่การลงมือปฏิบัติจริง ลูกหลานได้ซึมซับเอากรรมวิธีการทำนาจากพ่อแม่จนเกิดเป็นความเคยชินและความชำนาญในการทำนา การเลือกประกอบอาชีพของบุตรหลานในชุมชนส่วนใหญ่จึงเป็นการทำนา กาลเวลาเปลี่ยนไปความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ก็เข้ามามีอิทธิพลในชุมชนไม่ว่าจะเป็นความต้องการเงิน ความต้องการความสะดวกสบาย สิ่งเหล่านี้เป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนอาชีพของคนในชุมชน เกษตรกรบางรายที่ประสบกับความล้มเหลวในการทำนาและไม่สามารถที่จะแบกรับภาระหนี้สินที่เกิดจากการทำนาต่อไปได้เกิดการเรียนรู้เพื่อให้ตนเองอยู่รอดโดยผันตัวเองไปสู่อาชีพอื่นที่คิดว่าเหมาะสมกับตนเองและได้รายได้ที่ดีกว่าการทำนา โดยพื้นที่นาของตนนำไปให้ผู้อื่นเช่า ชาวชุมชนและเกษตรกรบางรายเห็นว่าการทำงานกึ่งอย่างชาวประมงมีรายได้ดีและสามารถเลี้ยงได้ทุกฤดูไม่ต้องรอให้มีสภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมเหมือนกับการทำนาจึงมีการเปลี่ยนมาประกอบอาชีพเลี้ยงกุ้งอย่างเช่นชาวประมง

ชาวชุมชนและเกษตรกรบางรายไม่ต้องการทำงานในพื้นที่กลางแจ้งที่ต้องตากแดดตากฝนก็หันไปประกอบอาชีพทำงานโรงงานอุตสาหกรรมพื้นที่นาหรือที่ดินของตนเองก็นำไปให้ผู้อื่นเช่า

“ฉันทำนามาแต่ตั้งแต่เดิมแล้ว ตั้งแต่ปู่ย่าตายาย ฉันปลูกข้าวเป็นก็เพราะตามเขาไปนาแรก ๆ ก็ทำแค่นิดหน่อย นานเข้าก็ทำจริงแล้วมันก็เป็นไปอย่างนั้นเอง” (เกษตรกรอายุ 72 ปี, สัมภาษณ์)

“ช่วงที่เริ่มขายข้าวก็อยากได้เงินมาก แต่ทำไม่ไหว ต้องจ้างเขาทำด้วย เครื่องมือ ปุ๋ยก็ราคาแพง ทำไม่คุ้มทุน ก็เลิกไป เอาที่ให้เขาเช่าส่วนตัวเองก็ไปทำอย่างอื่น” (ผู้ที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมในอดีตอายุ 65 ปี, สัมภาษณ์)

“ตอนนั้นพวกทำนาจ้างเขา รวยเอา รวยเอา เราคืออยากมีอย่างเขาบ้าง เลยเลิกทำนา ไปเลี้ยงกุ้งตามอย่างเขาดีกว่า” (ผู้ที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมในอดีตอายุ 53 ปี, สัมภาษณ์)

2. กระบวนการเรียนรู้ในการเลือกพันธุ์ข้าว

การทำนาในชุมชนท่าตะเภาในอดีตมีการทำนาเพียงหนึ่งครั้งต่อปีเท่านั้น เพราะต้องอาศัยน้ำจากน้ำฝนในการทำนา หากปีใดฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลก็จะมีกรำน้ำจากคลองทำใหญ่มาช่วยไม่ให้ที่นาของตนล้ม พันธุ์ข้าวที่ปลูกในชุมชนมีความหลากหลาย ส่วนใหญ่เป็นข้าวเจ้า และข้าวหอมมะลิ การคัดสรรพันธุ์ข้าวของเกษตรกรเป็นไปตามเงื่อนไขของธรรมชาติ ความหลากหลายของพันธุ์ข้าวทำให้เกษตรกรสามารถเลือกปลูกข้าวได้ตามความเหมาะสมของพื้นที่ หรือสอดคล้องกับการคาดคะเนเกี่ยวกับปริมาณน้ำฝน โดยเกษตรกรมีการทดลองปลูกข้าวพันธุ์ต่าง ๆ พันธุ์ใดที่ปลูกแล้วได้ผลผลิตดีเกษตรกรก็จะปลูกซ้ำในปีถัดไป หากยังคงได้ผลผลิตดีก็จะเลือกปลูกข้าว พันธุ์นี้ต่อไป หากการปลูกซ้ำได้ผลผลิตที่ไม่ดีทำให้ขาดทุน เกษตรกรก็จะเลิกปลูกแล้วทดลองปลูกพันธุ์อื่นใหม่ต่อไป การทดลองปลูกข้าวแบบซ้ำ ๆ นี้ เกษตรกรได้มีการทดลองในนาของตนเองและยังสังเกตจากนาของเกษตรกรคนอื่นซึ่งเกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ในการคัดเลือกพันธุ์ข้าวโดยอัตโนมัติเพื่อเลือกพันธุ์ข้าวที่ปลูกให้เหมาะสมกับสภาพพื้นดิน และปริมาณน้ำฝนในแต่ละปี

“เมื่อก่อนก็ทำนาครั้งเดียว ต้องรอน้ำฝน ไม่มีฝนก็ต้องสูบน้ำจากคลองไปใส่ना...พันธุ์ข้าวที่ปลูกก็จะเป็นข้าวเจ้า กับหอมมะลิส่วนมาก ลองปลูกดูว่าข้าวแบบไหนดีวกกัน ปีนี้ปลูกข้าวเจ้าได้ข้าวมาก ปีหน้าก็ปลูกอีก ถ้าได้ดีทุกปีก็เลือกปลูกพันธุ์นี้ ถ้ามันขาดทุนก็เลิกแล้วลองอันใหม่ บางทีก็ไปสังเกตดูนาของคนอื่นว่าเขาปลูกข้าวอะไรแล้วได้ดี” (เกษตรกรอายุ 72 ปี, สัมภาษณ์)

“ตอนนี้เลือกปลูกข้าวเจ้า ปลูกพันธุ์อื่นมันไม่ขึ้น เคยลองปลูกแล้วถ้าเห็นไม่ดี ขาดทุนก็เลิกไป ลองใหม่ ข้าวเจ้าปลูกแล้วได้ผลสม่าเสมอ...ก็เลือกปลูก ส่วนคนอื่นเขาก็ปลูกข้าวเจ้าวกกัน

บางนาที่ปลูกข้าวหอมมะลิ แต่นาเราปลูกข้าวเจ้าดีที่สุด หอมมะลิไม่ไหว ไปไม่รอด” (เกษตรกรอายุ 38 ปี, สัมภาษณ์)

“เมื่อก่อนกว่าจะได้ข้าวที่เหมาะสมกับนาเราานพอสมควร ก็ปลูกได้ทีเดียว ลองปลูกอยู่หลายพันธุ์กว่าจะได้ตอนนี้ที่ปลูกอยู่ก็เป็นข้าวเจ้าและข้าวหอมมะลิ ได้ผลดี ไม่ขาดทุน” (เกษตรกรอายุ 54 ปี, สัมภาษณ์)

3. กระบวนการเรียนรู้ในการเลือกวิธีทำนา

การทำนาของเกษตรกรในชุมชนท่าตะเภามีทั้งการทำนาดำและนาหว่าน กระบวนการเรียนรู้ในการเลือกวิธีทำนาของเกษตรกรเกิดจากการทดลองด้วยตนเอง โดยเกษตรกรได้ทดลองปลูกข้าวทั้งสองวิธี แล้วพิจารณาผลผลิตที่ได้ว่ามีความคุ้มกับการลงทุนมากน้อยเพียงใด หากผลผลิตที่ได้เป็นที่น่าพอใจในขณะนั้นก็จะเลือกปลูกข้าวตามวิธีที่ได้ผลผลิตมาก จากการศึกษาพบว่าในสมัยอดีตเกษตรกรนิยมทำนาดำ เนื่องจากนาดำได้ผลผลิตที่สูงกว่านาหว่าน ถึงแม้ว่านาดำจะต้องใช้แรงงานจำนวนมากก็ตามแต่ในสมัยนั้นเกษตรกรแต่ละครัวเรือนมีช่วงระยะเวลาในการเพาะปลูกที่แตกต่างกันจึงทำให้เกษตรกรมีเวลาได้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปช่วยเหลือแรงงานในนาของเกษตรกรคนอื่นๆ ดังนั้นผลผลิตที่ได้จึงคุ้มค่ากับการลงทุน แต่ในสมัยปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่หันมาทำนาหว่านมากกว่านาดำถึงแม้ว่านาหว่านจะได้ผลผลิตที่ไม่แน่นอนอาจจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปริมาณแมลงศัตรูพืชและอัตราการงอกของต้นกล้าเกษตรกรเลือกที่จะเสี่ยงทำนาหว่านเพราะไม่อาจสู้กับต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นได้ เนื่องจากเกษตรกรมีการนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการเพิ่มผลผลิตซึ่งเทคโนโลยีมีราคาค่อนข้างสูง และในยุคปัจจุบันนี้การจะขอแรงงานเหมือนเช่นในอดีตทำได้ยากขึ้นเพราะเกษตรกรทุกคนต้องแข่งขันกันผลิตให้ได้ข้าวในปริมาณที่มากตามกระแสของระบบทุนนิยม หากมีการจ้างแรงงานเพื่อมาทำนาดำที่ได้ผลผลิตที่แน่นอนก็จะเป็นการเพิ่มต้นทุนการผลิตให้มากขึ้นอีก เกษตรกรทดลองทำและประเมินผลแล้วพบว่าไม่คุ้มทุน จึงเกิดการเรียนรู้โดยเลือกที่จะทำนาหว่านมากกว่านาดำ

“ที่นี่เมื่อก่อนก็ทำกันแต่นาดำมันได้ผลดีกว่านาหว่านนะ แต่ต้องใช้คนมากหน่อยเราก็ช่วย ๆ กัน บอกต่อ ๆ กันว่าบ้านนี้จะปลูกข้าวนะทุกคนก็จะไปช่วยกัน แต่ละบ้านจะทำนาไม่ตรงกัน ก็เลยมีเวลาไปช่วยกัน แต่ตอนนี้ไม่ไหวแล้วทำนาดำ ต้องจ้างเขา ต้นทุนก็สูงขึ้นไปอีก ไม่คุ้มทุนหรอก เคยลองทำดูแต่ก็เลิกไป รู้ทำนาหว่านดีกว่าได้มากได้น้อยก็ลองดู” (เกษตรกรอายุ 54 ปี, สัมภาษณ์)

“เมื่อก่อนใคร ๆ ก็ทำนาดำทั้งนั้น ก็ได้ผลแน่นอนกว่า ตอนนี้ไม่ค่อยมีใครทำนาดำ ถ้าจะต้องจ้างเขา มันคุ้มบ้างไม่คุ้มบ้าง ถ้าขึ้นดีก็คุ้ม ถ้านาล่มก็เจ๊ง ไหนจะค่าพันธุ์ข้าว ไหนจะค่าปุ๋ยอีก ตอนนี้ก็เลือกทำนาหว่านเอา เสี่ยงดู ดีกว่าต้องจ้างเขา” (เกษตรกรอายุ 42 ปี, สัมภาษณ์)

“บ้านฉันแต่ไหนแต่ไรก็ทำนาดำมาตลอด ตอนนี่ก็อยากทำอย่างเดิมนะแต่บางทีก็รู้สึกไม่มีใครช่วยเหลือเหมือนแต่ก่อน ต้องจ้าง จ้างลูกก็ไม่ทำ ก็เลยทำนาหว่านเอา ไม่รู้ว่ามันจะดีหรือยัง ก็คิดว่าดีกว่าจ้างนะ” (เกษตรกรอายุ 72 ปี, สัมภาษณ์)

“ทำนาดำมันก็ต้องได้ผลดีกว่านาหว่านอยู่แล้ว แต่ตอนนี้มันไม่ได้เพราะต้องจ้างเขา ฉันก็เลิกทำนาดำไป แต่พอลองทำนาหว่านมันก็แย่อีก มันไม่ค่อยขึ้น ฉันก็กลับมาทำนาดำอีก แต่ฉันก็ลองดูว่าทำยังไงให้มันได้ผลคุ้มค่าที่สุด ปริญญาคนที่รู้บ้าง อ่านดูตามหนังสือบ้าง ก็พอทนได้อยู่ นะตอนนี้” (เกษตรกรอายุ 38 ปี, สัมภาษณ์)

“เมื่อก่อนก็ทำนาดำกันทั้งนั้น เพราะนาดำได้ข้าวมากกว่านาหว่าน เวลาจะดำนาหรือเกี่ยวข้าวทีก็จะมีคนอื่น ๆ มาช่วย ไม่ต้องจ้างเลย เราได้ข้าวมาก็แบ่งให้เขากินบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ บางทีก็ไปช่วยเขาทำบ้าง ที่นี้ทำนาไม่พร้อมกันเลยไปช่วยกันง่าย นาหว่านที่เคยทำ แต่มันแล้วแต่ดวงนะ บางทีก็ได้มากบางทีก็น้อย มีอยู่ปีนึงฉันทำนาหว่าน โอ้ย...ขาดทุนหมด ข้าวก็ขึ้นน้อยแล้วยังถูกหนูกิน ปลูกิน เลิกดีกว่า (เกษตรกร อายุ 45, สัมภาษณ์)

4. กระบวนการเรียนรู้ในการกำจัดแมลงศัตรูพืชและบำรุงรักษาดิน

ในสมัยอดีตเกษตรกรบ้านท่าตะเภาปลูกข้าวในขนาดการผลิตที่ทำให้เกิดความพอเพียงในพื้นที่ที่ไม่ใหญ่นัก คือ ทำการเพาะปลูกในพื้นที่ประมาณ 5-8 ไร่เท่านั้น ที่ดินมีอินทรีย์วัตถุมากจึงทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ เกษตรกรจึงไม่มีการบำรุงรักษาดินแต่อย่างใด ปัญหาในการปลูกข้าวจึงมีเพียงศัตรูพืชที่มารบกวนในนาข้าวเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เกษตรกรจึงปล่อยให้ เป็นไปตามธรรมชาติมิได้มีการกำจัดแต่อย่างใด แต่ในปัจจุบันแมลงศัตรูพืชมีปริมาณที่มากขึ้น และปัญหาดินเสื่อมคุณภาพเริ่มปรากฏขึ้นเนื่องจากการทำนาในพื้นที่เดิมซ้ำหลาย ๆ ครั้งโดยไม่มี การบำรุงรักษา เกษตรกรจึงมีการเรียนรู้วิธีการกำจัดแมลงศัตรูพืชและการบำรุงรักษาดินโดยมี การเรียนรู้แยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ และกลุ่มเกษตรกรเคมีซึ่งกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ มีการเรียนรู้จากหมอดินหรือลุงจู้ ลุงจู้ได้สอนให้เกษตรกรรู้จักการปลูกพืชแบบชีวอินทรีย์โดยมี การใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยพืชสด มีการปลูกพืชหมุนเวียนและพืชชนิดอื่น ๆ ตามคันนาเป็นวิธีการ บำรุงรักษาดินและใช้วิธีให้ธรรมชาติจัดการกันเองหรือเป็นไปตามกลไกของระบบนิเวศในการ กำจัดศัตรูพืช ซึ่งวิธีการเหล่านี้ลุงจู้ได้มีการเรียนรู้โดยการฝึกอบรมและการค้นคว้าหาความรู้ด้วย ตนเองจากการอ่านวารสารวิชาการเกษตร ติดตามข่าวสารที่เกี่ยวกับการเกษตรตามสื่อต่าง ๆ อยู่ เสมอ แต่มีเกษตรกรเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เห็นด้วยและทำตาม เกษตรกรกลุ่มนี้มีความเชื่อว่าการทำ ตามลุงจู้มีผลดีต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัยของตนเองและผู้บริโภคและเป็นการไม่สร้างบาปอีก ด้วย

“ลุงทำการเกษตรแบบชีวอินทรีย์ คือให้ธรรมชาติจัดการกันเอง ลุงไม่ฆ่ามัน ไม่ใช่

สารเคมีทั้งสิ้น ปลูกใช้ปุ๋ยชีวภาพ และมีการปลูกพืชตามคันนาเพื่อใช้พื้นที่ให้เป็นประโยชน์ แล้วยังปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อบำรุงรักษาดินอีกด้วย ลูกก็ทำของลูกอย่างนี้ ชาวบ้านก็หาว่าลูกบ้าแต่ลูกก็จะทำแบบนี้ต่อไปให้ชาวบ้านได้เห็นในสิ่งที่ลูกทำ” (หมอดิน, สัมภาษณ์)

“หมอดินเขาแนะนำมาให้ใช้ปุ๋ยชีวภาพ ไม่ให้ใช้สารเคมีมันจะทำให้ดินเสีย ผมว่าก็จริงอย่างที่เขารู้คนนะ ผมก็เลยเชื่อเขา ถึงแม้ว่ามันจะได้ช้าหน่อยแต่มันก็ปลอดภัยดี ผมว่าคุ้มกว่ากันเยอะ และเราก็ไม่ทำบาปต่อสัตว์ด้วย” (เกษตรกรอายุ 45 ปี, สัมภาษณ์)

“หมอดินเขาก็แนะนำว่าให้ใช้ปุ๋ยชีวภาพ เขาเรียกเกษตรอินทรีย์ ฉะนั้นมันก็ดีนะ ไม่เป็นอันตราย ใช้เมื่อไรก็ได้ คนอื่นเขาว่าแสบปล่อยให้นารกไม่ฆ่าสัตว์ทั้ง ฉะนั้นแสบไม่บ้าหรอก ลองทำตามเขาดูมันก็ไม่เห็นเสียหายอะไร ไม่ทำบาปก็ดี” (เกษตรกรอายุ 54 ปี, สัมภาษณ์)

ส่วนเกษตรกรกลุ่มเกษตรกรเกิดกระบวนการเรียนรู้จากสื่อโฆษณาต่าง ๆ โดยมีการนำเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทในชุมชน มีการใช้ปุ๋ยเคมีในการเพิ่มผลผลิตข้าว และมีการใช้ยาฆ่าแมลง กากชา ในการกำจัดแมลงศัตรูพืช และหอยเชอรี่ เกษตรกรกลุ่มนี้เรียนรู้ว่าการใช้วิธีนี้ได้ผลดี สะดวกสบาย และได้ผลผลิตข้าวในปริมาณที่สูง ผลกระทบที่ตามมาคือมีความรุนแรงน้อยไม่ทำความเสียหายร้ายแรงซึ่งสามารถแก้ไขได้ เช่น ปัญหาดินเสื่อมคุณภาพจากการใช้ปุ๋ยเคมีซึ่งทำให้ดินมีความเปรี้ยว เกษตรกรก็จะวิธีแก้ไขโดยการใส่ปูนขาวลงไปเพื่อปรับสภาพดินให้ดีขึ้นโดยวิธีการแก้ปัญหานี้ได้เรียนรู้มาจากผู้เชี่ยวชาญ จากการสังเกตและสอบถามจากเกษตรกรด้วยกันเอง

“ผมใช้ปุ๋ยเคมี ใช้ยาฆ่าแมลงฉีดไล่แมลง เวลาหอยเชอรี่เยอะ ๆ ก็ใช้กากชาใส่ลงไปมันสะดวก ได้ผลดีด้วย ทำแบบนี้ก็ไม่มีอันตรายอะไรมากหรอก คนอื่น ๆ เขาก็ทำกันทั้งนั้น ถ้าดินเสียก็แก้ด้วยปูนขาวดินก็ดีขึ้นเองเจ้าหน้าที่เขามอบ และก็อาศัยดูคนอื่นเอา” (เกษตรกรอายุ 38 ปี, สัมภาษณ์)

“ฉันใช้ปุ๋ยที่เขาขายที่ตลาดเป็นเม็ด ๆ นะ เมื่อก่อนก็ใช้ข้าว แต่ฉันว่าปุ๋ยเม็ดมันง่ายกว่าคนอื่น ๆ ก็ใช้กัน ในโทรทัศน์ก็โฆษณาเยอะแยะ ไม่เห็นเขาเป็นไรกัน” (เกษตรกรอายุ 72 ปี, สัมภาษณ์)

“ที่นาฉันหรือ...ใช้ปุ๋ยเคมี เห็นเขาประกาศทางวิทยุบ้างโทรทัศน์บ้าง ก็ใช้มานานแล้วนะ ไม่เห็นมีอะไร คนอื่น ๆ ก็ใช้กันเยอะแยะ ปุ๋ยชีวภาพหรือ...เขาก็มีนะที่ใช้กัน แต่น้อย หมอดินเขาสอน แต่มันไม่ค่อยสบาย เอาปุ๋ยเคมีนี้แหละดีแล้ว” (เกษตรกรอายุ 65 ปี, สัมภาษณ์)

5. กระบวนการเรียนรู้ในการแปรรูปผลิตภัณฑ์

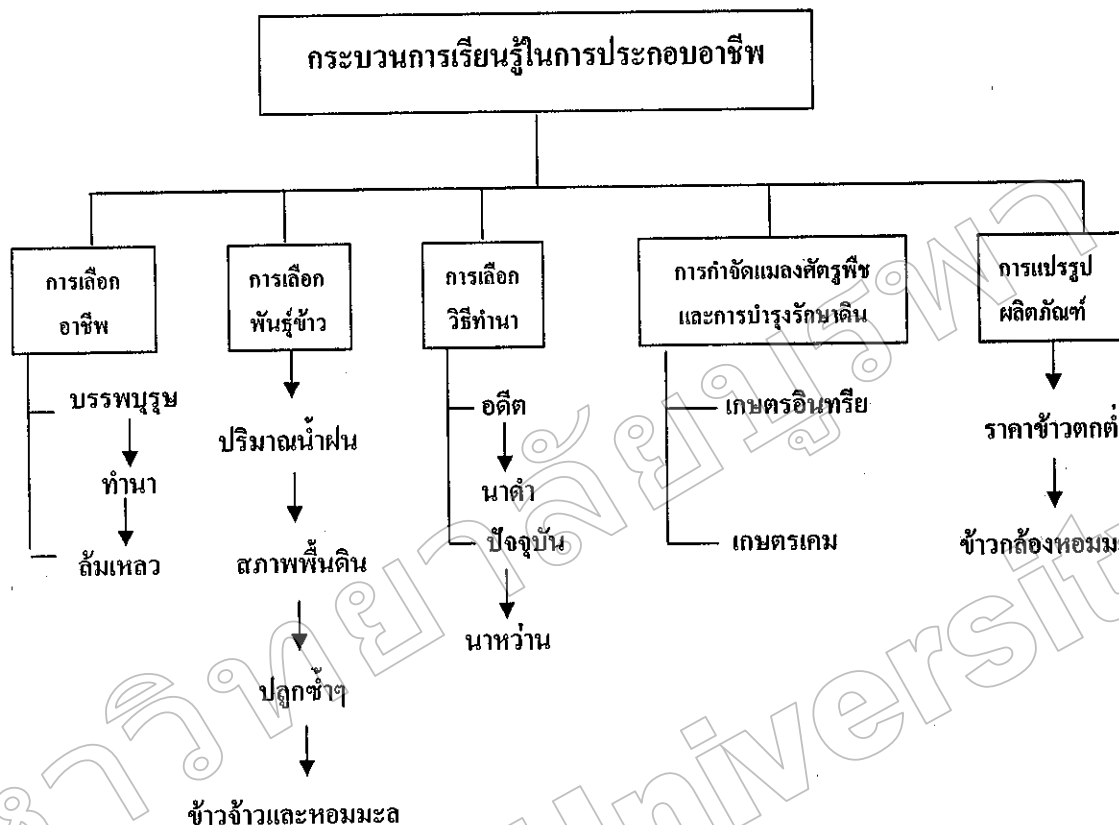
ในสมัยอดีตเกษตรกรบ้านท่าตะเภามีการปลูกข้าวเพียงเพื่อเป็นปัจจัยในการดำรงชีพเท่านั้น เกษตรกรสามารถผลิตข้าวได้มากแม้ว่าจะปลูกในพื้นที่ขนาดเล็ก ซึ่งในขณะนี้ไม่มีแรงจูงใจที่ทำให้เกษตรกรขยายขนาดการผลิตไม่ว่าจะเป็นเรื่องตลาด ราคา หรือความต้องการ

สินค้าจากระบบตลาด ดังนั้นผลผลิตที่ได้เกษตรกรจึงนำมาเก็บไว้ในยุ้งฉางของแต่ละครัวเรือนเพื่อไว้บริโภค หรือในบางครั้งก็มีการนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นกับคนในชุมชน แต่ยุคสมัยไม่มีการหยุดนิ่งความเปลี่ยนแปลงในชุมชนก็ย่อมเกิดขึ้นตามยุคสมัยที่เปลี่ยนไป ระบบทุนนิยมเริ่มเข้ามามีบทบาทในชุมชนท่าตะเภา (พ.ศ. 2528) ชาวชุมชนท่าตะเภาเริ่มมีการแข่งขันกันประกอบอาชีพเกษตรกรก็เช่นเดียวกันเริ่มมีการแข่งขันกันผลิตข้าวให้ได้ปริมาณมาก ผลผลิตที่ได้ทั้งหมดจะนำไปขายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อในพื้นที่ โดยพ่อค้าเหล่านี้จะมีการแบ่งพื้นที่ในการรับซื้อเป็นสัดส่วนที่แน่นอน ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่จะขายให้กับพ่อค้าเหล่านี้เพราะเห็นแก่ความสะดวกสบายและไม่เป็นการเพิ่มต้นทุนในการขนส่งไปขายไปขายให้กับโรงสีในตัวเมือง ดังนั้นกลไกราคาจึงมีพ่อค้าเป็นผู้กำหนด กลุ่มผู้นำชุมชนเล็งเห็นว่าเป็นการไม่ยุติธรรมสำหรับเกษตรกรที่ไม่มีอำนาจต่อรองราคาข้าวจึงร่วมกันปรึกษาหาแนวทางแก้ไขร่วมกับกลุ่มเกษตรกรที่ประสบปัญหานี้ ประจวบกับนโยบายของรัฐในขณะนั้นให้จัดทำสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ขึ้นมา ชาวชุมชนท่าตะเภาจึงมีการคิดวิเคราะห์และเรียนรู้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมทำข้าวกล้องหอมมะลิซึ่งเป็นการแปรรูปผลิตภัณฑ์ให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้น กลุ่มกิจกรรมการแปรรูปผลิตภัณฑ์นี้ได้รับคัดเลือกให้เป็นสินค้าโอท็อปประจำตำบลหนองเสม็ด ซึ่งถือได้ว่าเป็นความภูมิใจของชาวชุมชนท่าตะเภาทุกคน และในปัจจุบันนี้กลุ่มกิจกรรมนี้ยังคงดำเนินการอยู่อย่างต่อเนื่อง

“เมื่อก่อนเกษตรกรจะปลูกข้าวเอาไว้แค่กินกันในครอบครัว บางทีก็ไปแลกของกับคนอื่น ไม่ได้ขายอย่างเดี๋ยวนี้ เวลาขายเขาก็จะมีพ่อค้ามาซื้อถึงที่ ส่วนใหญ่ก็จะขายไป ไม่ต้องเสียเวลาขนไป ค่ารถก็ไม่ต้องเสีย เขาให้เท่าไรก็ต้องเอา มันไม่เป็นธรรม ก็เลยรวมกันทำข้าวกล้องหอมมะลิ พอมีโอท็อป ข้าวของเราก็ได้ถูกคัดเลือกไป ราคาดันก็เลยดีขึ้น ตอนนี้อย่างทำกันอยู่” (ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์)

“ข้าวที่ได้บางทีก็เยอะ บ้านนั้นก็เยอะบ้านนี้ก็มาก แข่งกันขาย ที่นี้มันก็เลยราคาถูกไม่รู้จะทำยังไง ปรึกษาผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่จะทำไงดี ข้าวมันถูกเหลือเกิน เป็นอย่างนี้ก็แย่ ผู้ใหญ่เขาก็ให้แม่บ้านรวมกลุ่มทำข้าวกล้องหอมมะลิไปขาย เออ...ข้าวเราก็ได้ราคาขึ้น ค่อยดีขึ้นหน่อย” (เกษตรกรอายุ 65 ปี, สัมภาษณ์)

“ข้าวที่ได้ก็ขายๆ ไป กลัวมันจะเสียหาย เขาให้ราคาเท่าไรก็ต้องเอา พอได้ที่หมู่บ้านเขาจัดตั้งกลุ่มทำข้าวกล้องหอมมะลิ ก็เลยส่งให้หมู่บ้านบ้าง ก็ได้ราคาดีขึ้นกว่าแต่ก่อนนะ” (เกษตรกรอายุ 38 ปี, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 3 กระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรในด้านการประกอบอาชีพ

ปัจจัยที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ใด ๆ จะเกิดขึ้นได้ก็ย่อมต้องมีปัจจัยพื้นฐานที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นมา จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรบ้านท่าตะเภา พบว่าปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรในด้านต่าง ๆ มีดังนี้

1. บรรพบุรุษ

พ่อแม่ถือว่าเป็นครูคนแรกของคนในครอบครัว พ่อแม่เป็นผู้ให้การเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนบุตรหลานในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการดำรงชีวิต มารยาทในสังคม ความรู้ความสามารถต่าง ๆ รวมถึงบุคลิกภาพของบุตรหลานด้วย จากการศึกษาพบว่าบุตรหลานบ้านท่าตะเภาส่วนใหญ่จะมีเวลาส่วนใหญ่อยู่มากกับพ่อแม่ ถึงแม้ว่ามีการแต่งงานแล้วก็ยังคงอาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกับพ่อแม่ บุตรหลานได้ซึมซับเอารูปแบบการดำเนินชีวิต ความรู้สึกนึกคิดของพ่อแม่จนหล่อหลอมกลายเป็นบุคลิกภาพของตน ดังจะเห็นได้ชัดเจนว่าบุตรหลานบ้านท่าตะเภาการแสดงออกในเรื่องความเชื่อและทัศนคติหรือแม้กระทั่งการกระทำจะคล้ายกับพ่อแม่ของตน

การถ่ายทอดลักษณะนี้เป็นการกระทำที่ซ้ำหลาย ๆ รุ่น จนถ่ายทอดออกมาเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ชาวชุมชนท่าตะเภารุ่นปัจจุบัน

การเรียนรู้บางอย่างบุตรหลานจะสังเกตจากการกระทำของพ่อแม่และทดลองทำตามจนเกิดความเคยชินและความชำนาญ เช่น การทำนา แต่การเรียนรู้บางอย่างพ่อแม่จะบังคับให้บุตรหลานเรียนรู้เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นในการดำรงชีวิต การถ่ายทอดการเรียนรู้ที่บรรพบุรุษได้มีการถ่ายทอดโดยประยูรศักดิ์ให้เข้ากับสภาพของสังคมในขณะนั้น ดังนั้นบรรพบุรุษถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญอันดับแรกที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้

“คนที่ส่วนใหญ่ก็จะอยู่ด้วยกันกับพ่อแม่ แต่งงานก็ยังอยู่ต่อ พ่อแม่ก็จะสอนทุกอย่าง เราก็จำเองบ้าง เขามอบให้บ้าง พ่อแม่ว่าอะไรถูกเราก็ว่าถูก พ่อแม่เชื่ออะไรเราก็เชื่ออันนั้น” (เกษตรกรอายุ 35 ปี, สัมภาษณ์)

“พ่อแม่จะสอนเสมอเวลาจะจับจะต้องอะไร ต้องทำอย่างนั้น ทำอย่างนี้ ก็อยู่กับพ่อแม่ มาตลอดช่วงชีวิต เขามอบเขาทำอะไร เราก็ดูเอา เอาอย่างเขา สังเกตดูตัวเองเหมือนกันว่ามักจะชอบ ไม่ชอบเหมือนพ่อแม่เรา คนที่นี้ก็เหมือนกัน” (เกษตรกรอายุ 45 ปี, สัมภาษณ์)

2. สภาพแวดล้อม

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของชุมชนท่าตะเภาในสมัยอดีตมีความอุดมสมบูรณ์มากไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรสัตว์น้ำและสัตว์บก ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรเหล่านี้เอื้อให้เกษตรกรและชาวชุมชนท่าตะเภามีกระบวนการเรียนรู้ในการนำทรัพยากรเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในสมัยอดีตมีความรักใคร่กลมเกลียวกัน ชาวชุมชนท่าตะเภาจึงให้ความร่วมมือช่วยเหลือในกิจกรรมของชุมชนเป็นอย่างดี การแลกเปลี่ยนความรู้และทัศนคติต่าง ๆ ระหว่างกันทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบใหม่เกิดขึ้น ในระยะเวลาต่อมาสภาพแวดล้อมของชุมชนเริ่มเปลี่ยนไปเพราะกระแสนิยมเริ่มแพร่ขยายเข้ามาในชุมชน คนจากชุมชนอื่นเริ่มอพยพย้ายถิ่นเข้ามาในชุมชนมากขึ้นและเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอาชีพในชุมชน ทรัพยากรที่เคยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ก็ลดจำนวนลง ชาวชุมชนท่าตะเภาทุกคนต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปเพื่อความอยู่รอด ซึ่งการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดนี้ทำให้ชาวชุมชนท่าตะเภาเกิดการเรียนรู้ตามสภาพแวดล้อมในขณะนั้น และในปัจจุบันเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิตของชาวชุมชน เกษตรกรเริ่มมีการนำเครื่องมือสมัยใหม่เข้ามาช่วยในการประกอบอาชีพ ชาวชุมชนท่าตะเภาและเกษตรกรต้องมีการเรียนรู้ในการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของการทำงานของแต่ละบุคคล เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปได้อย่างราบรื่น

สภาพแวดล้อมในชุมชนในแต่ละช่วงเวลามีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสสังคมโลก ชาวชุมชนท่าตะเภาและเกษตรกรต้องมีการเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ให้ได้หากปรับตัวไม่ได้ก็จะไม่สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างราบรื่น ดังนั้น สภาพแวดล้อมเป็นปัจจัยหนึ่งที่เป็นตัวบังคับให้ชาวชุมชนมีการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับ สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

“เมื่อก่อนที่นี้มีความสมบูรณ์มาก มีแต่ป่า น้ำก็มาก สัตว์ก็มาก เอามากินมาใช้เท่าไรก็ได้ แต่ช่วงที่คนเข้ามาอยู่มากขึ้น ทุกอย่างก็น้อยลง มีปัญหากันพอดี จะกินจะใช้อะไรก็ทำยากขึ้น” (เกษตรกรอายุ 65 ปี, สัมภาษณ์)

“ตอนช่วงที่เปลี่ยนแปลง ก็เอารถไถนาแบบเดินตามมาใช้แทนควาย ถ้ายังใช้ควายอยู่ก็ทำนาไม่ทันเขา...วิธีการใช้ก็ถามคนขายเอา ดูเขาเอายัง เดียวก็ใช้เป็นเอง” (เกษตรกรอายุ 45 ปี, สัมภาษณ์)

3. ความล้มเหลว

กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นของเกษตรกรและชาวชุมชนท่าตะเภา ปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดให้เกิดกระบวนการเรียนรู้อีกปัจจัยหนึ่ง คือ ความล้มเหลวในการทำกิจกรรม ตัวอย่างเช่น เกษตรกรผู้ประกอบอาชีพทำนาได้ทดลองทำนาโดยการทำนาหว่านผลผลิตที่ได้มีปริมาณน้อยไม่คุ้มค่ากับการลงทุนเกิดเป็นความล้มเหลวในการทำนาหว่าน เกษตรกรจึงเกิดการเรียนรู้ว่าการทำนาหว่านจะทำให้ขาดทุน จึงหันไปทำนาดำแทนนาหว่าน การทำนาดำได้ผลผลิตที่ดีกว่านาหว่านแต่ผลผลิตที่ได้หลังจากหักค่าใช้จ่ายจากการลงทุนซึ่งต้นทุนสูงกว่านาหว่านเพราะต้องมีการจ้างแรงงานเพิ่มขึ้น ผลปรากฏว่าผลตอบแทนที่ได้ไม่คุ้มกับการลงทุนเช่นเดิมเกิดเป็นความล้มเหลวในการประกอบอาชีพการทำนา เกษตรกรบางรายที่ไม่สามารถทนต่อความล้มเหลวที่เกิดขึ้นได้จึงหันไปประกอบอาชีพอื่น ส่วนเกษตรกรที่ยังคงประกอบอาชีพทำนาเช่นเดิมมีการพัฒนาตนเองและคิดหาวิธีแก้ปัญหาเพื่อให้สามารถทำนาให้ได้ผลผลิตที่ดีกว่าเดิมและมีความคุ้มค่ากับการลงทุนซึ่งความล้มเหลวนี้เป็นบทเรียนที่ทำให้เกษตรกรและชาวชุมชนท่าตะเภาเกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อหาวิธีการแก้ไขปัญหาก็เหมาะสมกับความสามารถและความต้องการของแต่ละบุคคล

“ทำนามันล้มเหลว นาหว่านก็แล้ว นาดำก็ค่าใช้จ่ายสูง ทำวิธีไหนก็มีแต่ขาดทุน คนทำไผ่ก็ทำกันต่อไป ทำไม่ไผ่ก็เปลี่ยนไปทำอย่างอื่นแทน” (ผู้ที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรในอดีตาอายุ 55 ปี, สัมภาษณ์)

“ที่นี้เมื่อก่อนก็ทำกันแต่นาดำมันได้ผลดีกว่านาหว่านนะ แต่ต้องใช้คนมากหน่อยเราก็ช่วย ๆ กัน บอกต่อ ๆ กันว่าบ้านนี้จะปลูกข้าวนะทุกคนก็จะไปช่วยกัน แต่ละบ้านจะทำนาไม่ตรงกัน ก็เลยมีเวลาไปช่วยกัน แต่ตอนนี้ไม่ไหวแล้วทำนาดำ ต้องจ้างเขา ต้นทุนก็สูงขึ้นไปอีก

ไม่คุ้มทุนหรอก เคยลองทำดูแต่ก็เลิกไป ผู้ทำนาหว่านดีกว่าได้มากได้น้อยก็ลองดู” (เกษตรกรอายุ 54 ปี, สัมภาษณ์)

“ทำนาคำมันก็ต้องได้ผลดีกว่านาหว่านอยู่แล้ว แต่ตอนนี้มันไม่ได้เพราะต้องจ้างเขา ฉันก็เลิกทำนาคำไป แต่พอลองทำนาหว่านมันก็แย่อีก มันไม่ค่อยขึ้น ฉันก็กลับมาทำนาคำอีก แต่ฉันก็ลองดูว่าทำยังไงให้มันได้ผลคุ้มค่าที่สุด ปรึกษาคนที่รู้บ้าง อ่านดูตามหนังสือบ้าง ก็พอทำได้อยู่นะตอนนี้” (เกษตรกรอายุ 38 ปี, สัมภาษณ์)

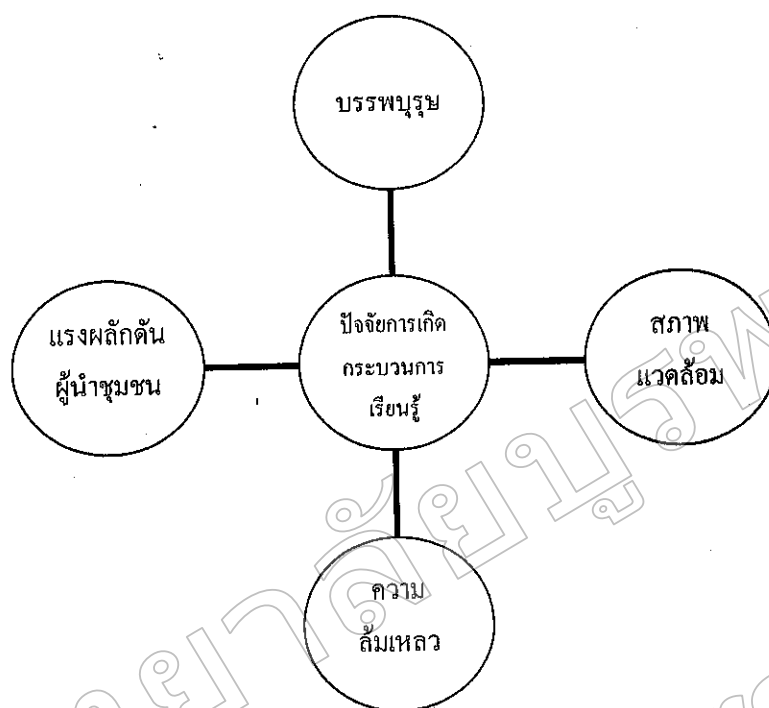
4. แรงผลักดันจากตัวผู้นำ

ผู้นำชุมชนเป็นผู้ที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อคนในชุมชนบ้านท่าตะเภา เพราะคนในชุมชนให้ความเคารพนับถือผู้นำทางธรรมชาติและผู้นำโดยตำแหน่ง ชาวชุมชนท่าตะเภาเห็นว่าบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ เป็นผู้ที่มีประสบการณ์เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ซึ่งผู้นำเหล่านี้เป็นแรงผลักดันและเป็นกำลังสำคัญที่ทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนาและมีความสามัคคี กิจกรรมหรือการแก้ปัญหาส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในชุมชนมักจะเกิดจากความคิดริเริ่มของกลุ่มผู้นำเหล่านี้แล้วจึงขยายผลไปสู่ส่วนต่าง ๆ ของชุมชน และมีการประชุมปรึกษากันจนเกิดเป็นกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

“คนที่นี้เขานับถือผู้นำ ไม่ว่าจะเป็นคนเฒ่าคนแก่ ผู้ใหญ่บ้าน หรือพระ เขาให้ทำอะไรก็ทำ เชื่อว่าเขาเก่ง มีความรู้ เวลามีปัญหาอะไรก็มีแต่พวกนี้แหละที่เป็นตั้งตั้งตัวดีแก้ปัญหาจนมันหมด บางทีเขาก็ตั้งกลุ่มทำงาน แต่บางทีก็แค่คุยกันเฉย ๆ” (เกษตรกรอายุ 38 ปี, สัมภาษณ์)

“เวลามีปัญหาอะไรก็ปรึกษาคนเฒ่าคนแก่ บางทีก็ปรึกษาคนที่มีความรู้ เขามีความรู้จากที่เขาเคยทำ จากที่เขาได้ร่ำเรียนมา เขาก็น่าจะแก้ปัญหาได้ดีกว่าเรา ก็เลยเชื่อถือนับถือมาตลอด” (เกษตรกรอายุ 54 ปี, สัมภาษณ์)

“คนที่นี้เขาจะให้ความนับถือคนเฒ่าคนแก่ เจ้าอาวาสวัด เพราะเขาอบนํ้าร้อนมาก่อน บวชเรียนมานานมีความรู้ดี ในการทำนาเราก็เชื่อคนที่เขามีความรู้ ขอคำปรึกษาเขา แล้วก็มีผู้ใหญ่บ้านที่เราเชื่อถือ เพราะทุกคนในหมู่บ้านช่วยกันเลือก เขาก็คงดีช่วยเหลือเราได้ ทุกคนถึงได้เลือกเขา” (เกษตรกร อายุ 45 ปี, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 4 ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร

แหล่งการเรียนรู้

1. การเรียนรู้จากบรรพบุรุษ

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรบ้านท่าตะเภา พบว่าเกษตรกรได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้ต่าง ๆ ในการทำเกษตรกรรมมาจากบรรพบุรุษของตนเอง และรวมทั้งเรื่องอื่น ๆ เช่น ความรู้ในการประกอบอาหาร และการดำเนินชีวิต เป็นต้น ซึ่งการถ่ายทอดนี้เป็นลักษณะการเรียนรู้ที่เป็นแบบแผนสืบทอดปฏิบัติต่อกันมาจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งการถ่ายทอดนี้มีลักษณะเฉพาะของแต่ละครัวเรือนซึ่งจะแตกต่างกันออกไป เมื่อลูกหลานได้ปฏิบัติและฝึกฝนการเรียนรู้นั้นอยู่เสมอ และได้นำมาปรับให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนไป ความรู้เหล่านั้นจึงได้กลายมาเป็นภูมิปัญญาของเกษตรกรของแต่ละบุคคลสืบมาถึงปัจจุบัน

“การเรียนรู้ต่าง ๆ เหล่านี้ก็ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษของเรานั้นแหละ ไม่ว่าจะเป็นการทำนา การกิน การอยู่ หลาย ๆ เรื่อง พ่อแม่ ปู่ย่า ตายายสอนเรา ทำเป็นตัวอย่างให้ดู พอเราได้ทำตามเราก็เลยทำเป็น” (เกษตรกร อายุ 56 ปี, สัมภาษณ์)

“พ่อแม่จะสอนเสมอเวลาจะจับจะต้องอะไร ต้องทำอย่างนั้น ทำอย่างนี้ ก็อยู่กับพ่อแม่ มาตลอดช่วงชีวิต เขาบอกเขาทำอะไร เราก็ดูเอา เอาอย่างเขา สังเกตดูตัวเองเหมือนกันว่ามักจะชอบ ไม่ชอบเหมือนพ่อแม่เรา คนที่นี้ก็เป็นเหมือนๆ กัน” (เกษตรกรอายุ 45 ปี, สัมภาษณ์)

“ที่ฉันทำเป็นทุกวันนี้ ก็พ่อแม่ทั้งนั้นแหละ สอนมาตั้งแต่เรายังเด็ก สอนทุกอย่างไม่ใช่แค่ทำอย่างเดียวนะ สอนทั้งการเอาตัวรอด สอนเรื่องการมีครอบครัว อาหารการกิน แพบทุกอย่างเราก็มาฝึกเอาเองบ้าง มันก็เกิดความเคยชิน ทำได้ซะเอง” (เกษตรกรอายุ 38 ปี, สัมภาษณ์)

2. การเรียนรู้ด้วยตนเอง

เกษตรกรบ้านท่าตะเภาได้มีการศึกษาหาความรู้อยู่เสมอในด้านการประกอบอาชีพ นอกจากเกษตรกรจะได้รับการถ่ายทอดการประกอบอาชีพจากบรรพบุรุษแล้ว เกษตรกรยังได้อาศัยความชำนาญเฉพาะตัวและการศึกษาหาความรู้ในการช่วยเพิ่มผลผลิตอยู่เสมอ โดยเกษตรกรได้ทำการศึกษาผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และวารสารต่าง ๆ ที่ทางหมู่บ้านจัดหา และจากประสบการณ์ตรงของตนเอง โดยเกษตรกรจะนำความรู้ที่ได้เหล่านี้มาทดลองใช้กับนาของตนเอง หากใช้ไม่ได้ผลหรือไม่ได้ผลผลิตตามที่ต้องการ เกษตรกรก็จะเลิกใช้วิธีนั้นแล้วศึกษาหาวิธีใหม่ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ของตนเองจนได้วิธีที่ได้ผลดีที่สุดกลายเป็นองค์ความรู้ใหม่ในการประกอบอาชีพไปในที่สุด

“นอกจากพ่อแม่สอนทำนาแล้ว ฉันก็ได้ดูข่าวบ้าง ฟังวิทยุบ้างว่าตอนนี้มีข้าวพันธุ์อะไรใหม่ๆ บ้าง เขามีการทำนาอย่างไรให้ได้ข้าวมากขึ้น ฉันก็ลองทำตาม เอ...มันก็ได้ผลดี ฉันก็เลยทำตามเรื่อย ๆ แต่ก็ลองเปลี่ยนวิธีไปเรื่อย ๆ นะเผื่อจะดีและประหยัดกว่าที่เคย” (เกษตรกร อายุ 42 ปี, สัมภาษณ์)

“ดูโทรทัศน์บ้าง อ่านจากหนังสือที่ศาลาข้างหมู่บ้านบ้าง เจอข่าวเกี่ยวกับเกษตรกรก็ลองอ่านดู แล้วลองไปทำตาม บางวิธีก็ได้ผลดี บางวิธีก็ไม่ได้ผล เราก็เลือกเอาที่ได้ผลดี บางทีนะฉันลองทำตามความคิดฉัน ฉันว่ามันน่าจะดีก็ลองทำดู ลองไปลองมามันก็ได้ผลฉันก็เลยทำตามตลอด” (เกษตรกร อายุ 35 ปี, สัมภาษณ์)

3. การเรียนรู้จากผู้นำและผู้เชี่ยวชาญ

เกษตรกรบ้านท่าตะเภาเป็นผู้ที่ให้ความเคารพนับถือญาติผู้ใหญ่และผู้นำชุมชนเป็นอย่างมาก ผู้นำชุมชนที่เกษตรกรนับถือ ได้แก่ ผู้นำตามธรรมชาติ ซึ่งก็คือ ผู้สูงอายุ เจ้าอาวาส และผู้ที่มีความรู้ความสามารถหรือผู้เชี่ยวชาญนั่นเอง

นอกจากนี้เกษตรกรยังให้ความเคารพนับถือผู้นำโดยตำแหน่งหน้าที่ซึ่งก็คือผู้ใหญ่บ้านและอบต. ผู้นำตามธรรมชาติเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำงานสูง และสั่งสมภูมิความรู้ต่าง ๆ มาเป็นระยะเวลานาน เกษตรกรจึงให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก ส่วนผู้นำโดยตำแหน่งหน้าที่ที่เกษตรกรให้ความเคารพนับถือเพราะบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่ได้รับคัดเลือกจากทุกคนในหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านได้เล็งเห็นแล้วว่าบุคคลที่เลือกเป็นคนดี มีความรู้ เป็นผู้นำและเป็นที่ยอมรับให้กับชาวบ้านได้ จึงได้ทำการคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่ง ซึ่งผู้นำตามธรรมชาติและผู้นำโดย

ตำแหน่งหน้าที่จัดได้ว่าเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลทางความคิด และจิตใจของเกษตรกรและคนในชุมชนเป็นอย่างมาก เมื่อบุคคลเหล่านี้แนะนำหรือให้คำปรึกษาในข้อปัญหาต่าง ๆ เกษตรกรและคนในชุมชนจะให้ความเชื่อถือและนำไปปฏิบัติตาม ก่อให้เกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ได้จากคำแนะนำของผู้นำชุมชนและผู้เชี่ยวชาญไปในที่สุด

“ผู้ใหญ่เขาพูดอะไร เราก็เชื่อ ทำตาม เพราะเขาเกิดมาก่อนอาบน้ำร้อนมาก่อน พอทำตามก็เป็นอย่างที่เขายก เราก็เลยเชื่อถือมาตลอด” (เกษตรกร อายุ 56 ปี, สัมภาษณ์)

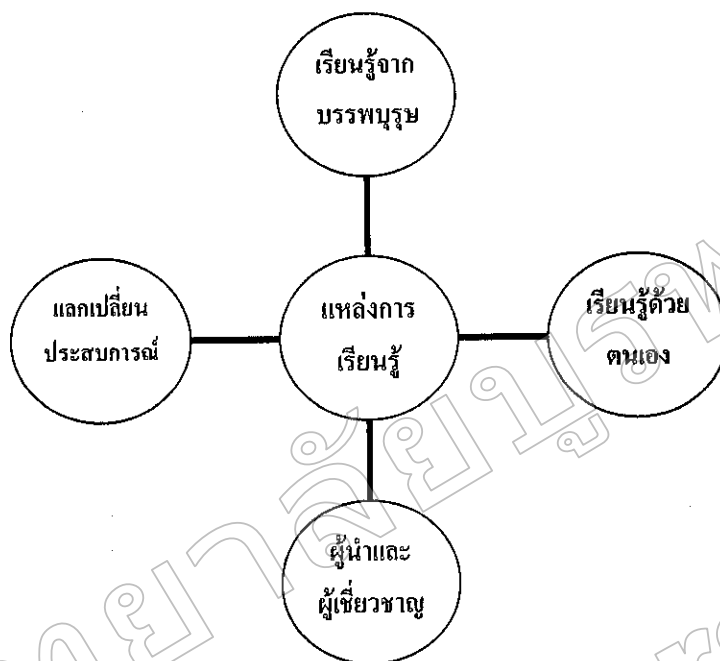
“คนที่นี้เขาจะให้ความนับถือคนเฒ่าคนแก่ เจ้าอาวาสวัด เพราะเขาอาบน้ำร้อนมาก่อน บวชเรียนมานานมีความรู้ดี ในการทำนาเราก็เชื่อคนที่เขามีความรู้ ขอคำปรึกษาเขา แล้วก็มีผู้ใหญ่บ้านที่เราเชื่อถือ เพราะทุกคนในหมู่บ้านช่วยกันเลือก เขาก็คงดีช่วยเหลือเราได้ ทุกคนถึงได้เลือกเขา” (เกษตรกร อายุ 45 ปี, สัมภาษณ์)

4. การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในหมู่เกษตรกรด้วยกัน

ในช่วงที่ว่างจากการทำงานเกษตรกรบ้านท่าตะเภาจะมีการพบปะสังสรรค์ พูดคุยถึงปัญหาและผลกระทบจากสภาพดินฟ้าอากาศ และพืชเศรษฐกิจอยู่เสมอ เกษตรกรเหล่านี้มักจะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่ ตลอดจนการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งกันและกันอยู่อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งทำให้กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรเหล่านี้ได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในทัศนะของแต่ละบุคคล และนำเอาทัศนะที่ตนเองคิดว่าเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับตนเอง

“ตอนเย็น ๆ กลับมาจากทำงาน ก็ไปพูดคุยกับเกษตรกรคนอื่น ๆ ดูสิว่าเรามีปัญหาอย่างนี้เราจะแก้ไขยังไงดี รับฟังกัน แนะนำกัน แล้วก็ลองมาทำดู” (เกษตรกร อายุ 35 ปี, สัมภาษณ์)

“เวลาฉันมีปัญหา หรือไม่รู้อะไร ฉันก็จะถามคนรู้...แล้วก็ถามเขาเกี่ยวกับคนที่ทำนาด้วยกัน เขาจะรู้เพราะเขาก็จะเจอปัญหาเหมือนเรา บางทีเขาเจอก่อน เขารู้วิธีแก้ไขเขาก็จะบอกเรา บางทีเขาก็ถามเรา ก็แลกเปลี่ยนกันไป” (เกษตรกร อายุ 45 ปี, สัมภาษณ์)

ภาพที่ 5 แหล่งการเรียนรู้ของเกษตรกร

ขั้นตอนของการเรียนรู้

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร บ้านท่าตะเภา พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและเกษตรกรบ้านท่าตะเภาจะเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ในชุมชน สภาพแวดล้อม ช่วงเวลา และกระแสสังคมโลก ดังจะเห็นได้จากการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาการค้าข้าวตกต่ำ เกษตรกรที่ผลิตข้าวได้ในช่วงเวลานั้นจำเป็นต้องขายผลผลิตให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อ ถึงแม้ว่าพ่อค้าจะให้ราคาต่ำก็ตาม ด้วยความจำเป็นเพราะเกษตรกรไม่มั่นใจว่าถ้าหากเก็บผลผลิตไปขายในช่วงที่ราคาสูงกว่านี้ข้าวที่เหลืออยู่จะมีปริมาณน้อยเพราะอาจจะเกิดความเสียหายจากการที่ฝนตก และอาจจะถูกหนูและแมลงกัดกินข้าวให้เสียหาย เกษตรกรจึงตัดสินใจขายผลผลิตทั้งหมดให้กับพ่อค้า เมื่อปัญหานี้เกิดขึ้นกับเกษตรกรมากรายขึ้น เกษตรกรเหล่านี้เห็นควรว่าควรจะมีการดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวนี้จึงได้มีการรวบรวมสมาชิกมาปรึกษาหารือกับผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนได้นำเรื่องนี้เข้าที่ประชุมเพื่อหาสาเหตุแห่งปัญหาร่วมกัน และได้มีการหาแนวทางในการแก้ไขปัญหามานานหลาย ๆ ด้าน และได้เริ่มดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามที่วางแผนไว้ เมื่อดำเนินการตามแผนการสำเร็จล่วงแล้วกลุ่มผู้นำชุมชนจะเข้ามารวบรวมข้อมูลจากการปฏิบัติงานโดยพิจารณาผลสัมฤทธิ์ที่เกิดจากการแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยวิธีต่าง ๆ ว่าการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ผลสูงสุด ซึ่งผลปรากฏ

ว่าการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านทำผลิตภัณฑ์ข้าวกลึงหอมมะลิเป็นการแก้ปัญหาการค้าข้าวตกต่ำที่ได้ผลดีที่สุด ซึ่งการเรียนรู้ในการแก้ปัญหานี้สามารถแยกเป็นขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ 5 ขั้นตอน คือ ขั้นการรับรู้และตระหนักในปัญหา ขั้นการคิดวิเคราะห์ปัญหา ขั้นการกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหามา ขั้นการดำเนินการแก้ไขปัญหามา และขั้นประเมินผลการแก้ไขปัญหามา ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ขั้นการรับรู้และตระหนักในปัญหา

ขั้นนี้เป็นขั้นตอนแรกของการเกิดกระบวนการเรียนรู้ เป็นขั้นที่ชุมชนหรือเกษตรกรมีการรับรู้และตระหนักในปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ปัญหาดังกล่าวส่วนใหญ่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทุกคนในชุมชนต่างรับรู้และยอมรับว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นควรได้รับการแก้ไข ซึ่งการรับรู้และตระหนักในปัญหาของขั้นตอนนี้เป็นผลให้เกิดกระบวนการที่จะดำเนินการแก้ไขปัญหามาให้บรรเทาเบาบางลงและหมดสิ้นไป

2. ขั้นการวิเคราะห์ปัญหา

ขั้นนี้เป็นขั้นที่ชาวชุมชนบ้านท่าตะเภาและเกษตรกรมีการนำปัญหามาวิเคราะห์ร่วมกัน โดยมีผู้นำชุมชนเป็นแกนนำในการคิดวิเคราะห์เพื่อพิจารณาว่าปัญหาดังกล่าวเกิดจากสาเหตุใด เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาใด ปัญหามีความยืดเยื้อมานานเท่าใด เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อใครบ้างและเป็นผลอย่างไรต่อชุมชน สมควรได้รับการแก้ไขแล้วหรือยัง และจะทำการแก้ปัญหานั้นอย่างไร

3. ขั้นกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหามา

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่ชาวชุมชนท่าตะเภาและผู้นำชุมชนร่วมกันกำหนดแนวทางในการแก้ไขปัญหามา ซึ่งปัญหาต่าง ๆ จะมีการแก้ไขปัญหามาที่แตกต่างกันไปตามลักษณะของปัญหามาแต่ละชนิดและระยะเวลาในการแก้ไข ปัญหามาบางอย่างมีการแก้ไขแบบเฉพาะหน้าไม่ได้แก้ไขที่สาเหตุ แต่บางปัญหามาต้องมีการแก้ไขที่สาเหตุของปัญหามาและมีการส่งเสริมสนับสนุนไม่ให้มีปัญหามาแบบเดิมเกิดขึ้นซ้ำซ้อนอีก

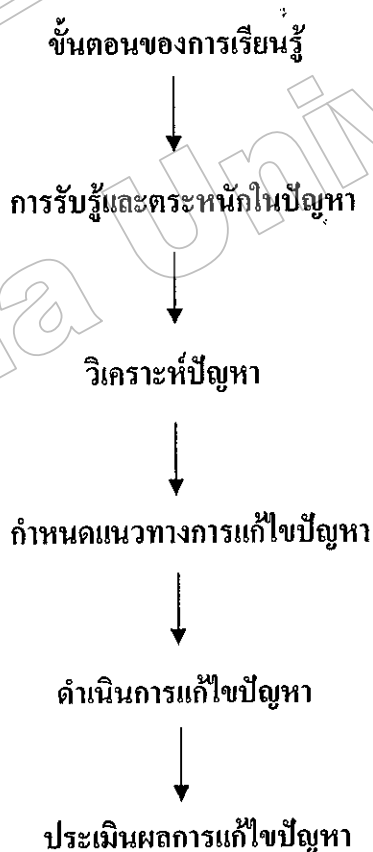
4. ขั้นการดำเนินการแก้ไขปัญหามา

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่นำเอาแนวทางของการแก้ไขปัญหามาที่ชาวชุมชนทุกคนได้ร่วมกันกำหนดไว้ร่วมกับผู้นำชุมชน ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างยิ่งในการสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นเพราะเป็นขั้นตอนในการปฏิบัติให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน โดยลักษณะของการแก้ไขปัญหามาจะออกมาในลักษณะการฝึกอบรม ทำความเข้าใจร่วมกัน และการจัดตั้งกลุ่มกิจกรรมหรือโครงการ ซึ่งปัญหามาบางอย่างถ้าสำเร็จลุล่วงในเวลาอันรวดเร็วกลุ่มกิจกรรมหรือโครงการก็จะถูกยุบไป แต่บางปัญหามาถึงแม้ว่าจะจบสิ้นไปแล้วกลุ่มกิจกรรมหรือโครงการที่ได้กำหนดไว้เพื่อเป็น

แนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ยังคงดำเนินการอยู่ต่อไปเพื่อเป็นการเสริมสร้างให้ปัญหานั้นไม่เกิดขึ้นซ้ำซ้อนเช่นเดิมอีก เช่น การจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านทำข้าวกลี้งหอมมะลิเพื่อจำหน่าย ซึ่งขณะนี้ได้กลายเป็นสินค้าโอท็อปของชุมชนที่สามารถแก้ไขปัญหาการค้าข้าวตกต่ำได้

5. ขั้นตอนผลการแก้ไขปัญหา

ขั้นนี้เป็นขั้นตอนของการสรุปผลการดำเนินงานทั้งหมด ซึ่งเป็นการพิจารณาว่าการแก้ไขปัญหาที่ได้กระทำนั้นเป็นวิธีการที่เหมาะสมหรือไม่ สามารถแก้ไขปัญหาได้มากน้อยเพียงใด ต้องมีการปรับปรุงวิธีการและนำมาใช้ในการแก้ปัญหาเดิมซ้ำอีกหรือไม่ ซึ่งขั้นตอนนี้ผู้นำชุมชนจะใช้วิธีการสังเกตและสอบถามผลการดำเนินงานจากชาวชุมชนทุกคนที่ร่วมเผชิญกับปัญหาและร่วมกันแก้ไขปัญหา นอกจากนี้ยังมีการติดตามผลการดำเนินงานของกลุ่มกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ที่ได้จัดตั้งขึ้นเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหา ข้อมูลที่ได้จากการแก้ไขปัญหาทุกครั้งจะมีการนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานที่จะนำมาใช้ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาใหม่ทุกครั้ง

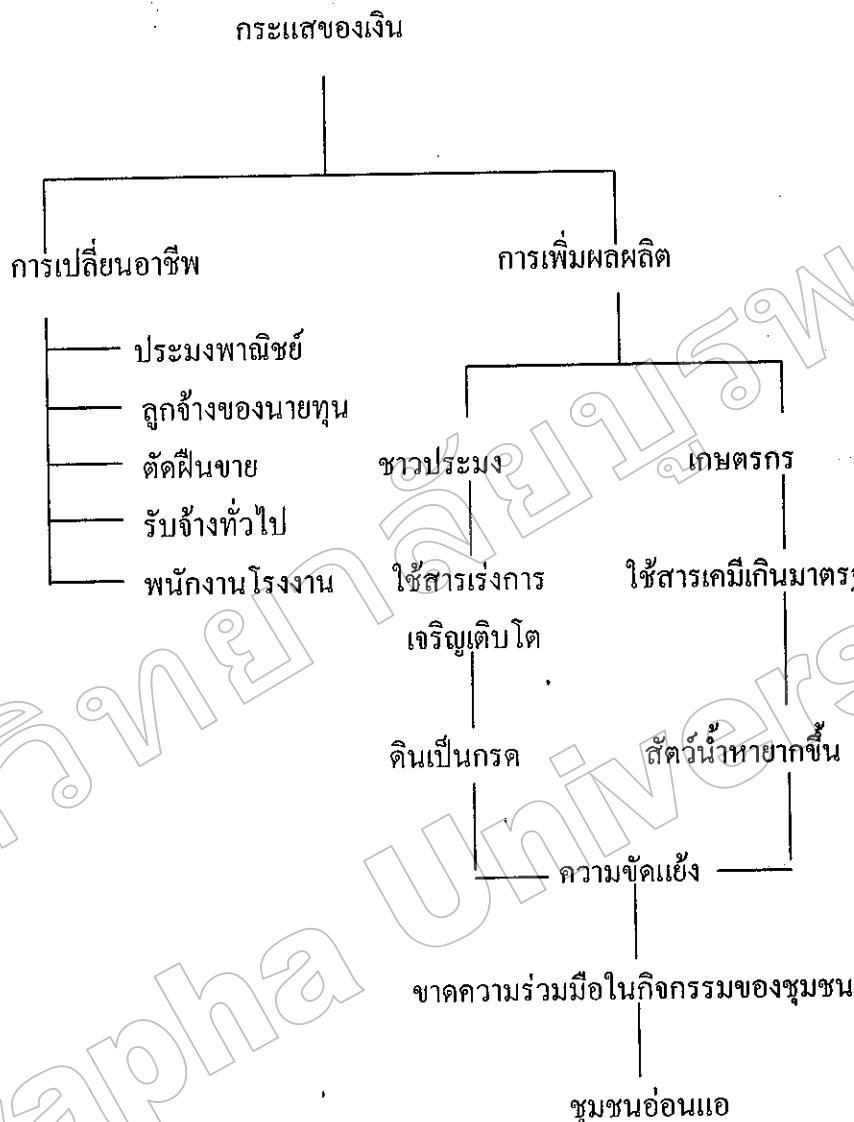
ภาพที่ 6 ขั้นตอนของการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากปัญหาที่มากระทบชุมชน

1. ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน

ชุมชนบ้านท่าตะเภาในอดีตเป็นชุมชนที่มีความรักใคร่สมัคปรองดองสามัคคีกัน เนื่องจากเป็นชุมชนในระบบเครือญาติ คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนที่มีต้นตระกูลเดียวกันซึ่งมีประมาณ 4-5 ตระกูลเท่านั้น หากมีกิจกรรมในชุมชนทุกคนก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือร่วมใจ ช่วยเหลือด้วยความเต็มใจโดยไม่หวังผลตอบแทน จนกระทั่งในช่วงของจุดเปลี่ยนผ่าน (พ.ศ. 2524 - 2535) นี้ ผู้ที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านได้หันเหไปสู่การประกอบอาชีพประมงเพื่อการพาณิชย์ โดยบางรายได้ไปเป็นลูกจ้างเรือประมงหรือเป็นลูกจ้างเลี้ยงปลาในกระชังในพื้นที่ป่าชายเลน เลี้ยงกุ้งในนาุ้ง แต่ชาวประมงคนได้ประกอบกิจการเหล่านี้ด้วยตนเองเนื่องจากในช่วงนี้กระแสของเงินเข้ามามีบทบาทในการดำรงชีวิต เพราะเงินเป็นศูนย์กลางที่สามารถครอบครองวัตถุที่ประสงค์ได้ อาทิ ยานพาหนะ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งชาวประมงที่ประกอบอาชีพทำนาุ้งนั้นพื้นที่ในการทำนาุ้งเป็นพื้นที่ที่ติดกับนาข้าวของเกษตรกร ในการทำนาุ้งชาวประมงได้มีการใช้สารเร่งการเจริญเติบโตในปริมาณที่สูงเพื่อให้กุ้งมีขนาดใหญ่เป็นผลให้ดินมีความเป็นกรดซึ่งไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชหรือข้าว เกษตรกรผู้ที่ทำนาใกล้เคียงก็เกิดความกังวลว่าดินของตนจะเกิดความเป็นกรดตามไปด้วยเพราะมีพื้นที่ที่ใกล้กัน เกษตรกรกลัวว่าผลผลิตที่ได้จะมีปริมาณที่น้อยไม่คุ้มกับเงินที่ได้ลงทุนไป จึงมีการใช้สารเคมี คือ สารจำพวกยาฆ่าแมลง และปุ๋ยเคมีในปริมาณที่มากจนเกินมาตรฐานกำหนด เพราะคิดว่ายิ่งใส่มากจะทำให้ได้ผลผลิตที่มากและจะได้เงินมากตามไปด้วย เมื่อถึงช่วงที่ฝนตกน้ำจากนาข้าวก็จะไหลลงสู่นาุ้งบางส่วนและลงไปสู่ป่าชายเลน สารเคมีที่ตกค้างจากนาข้าวก็ไหลไปพร้อมกับน้ำฝนด้วย กุ้งที่ชาวประมงเลี้ยงไว้เกิดการตายเป็นจำนวนมาก และสัตว์น้ำบริเวณป่าชายเลนก็ตายเป็นจำนวนมากเช่นกัน เป็นผลให้ชาวประมงเกิดความไม่พึงพอใจและกล่าวโทษว่าเกษตรกรทำให้ตนเองขาดทุน และชาวประมงคนอื่น ๆ ก็ต้องออกไปหาสัตว์น้ำในที่ที่ไกลขึ้นเพราะสัตว์น้ำในบริเวณที่ใกล้ ๆ หายากขึ้น ชาวประมงเกิดการหวงพื้นที่ป่าชายเลนเพราะเป็นที่ที่ตนเองต้องใช้ทำมาหากินและตอนนี้เริ่มหาได้ยากขึ้น เกษตรกรหรือผู้ที่อพยพมาใหม่ไม่สามารถเข้าไปหาสัตว์น้ำได้เหมือนเดิมดังเช่นในอดีตเพราะกลัวจะเกิดปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงมากขึ้น ส่วนฝ่ายเกษตรกรก็กล่าวโทษชาวประมงว่าเป็นผู้ที่ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพเพราะมีการใช้สารเร่งการเจริญเติบโตมากเกินไป นาของตนเองอยู่ใกล้นาุ้งจึงเสื่อมคุณภาพไปด้วย และชาวประมงยังมีการตัดไม้ในพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อนำไปทำถ่านเพื่อขายให้กับนายทุนด้วย จนปริมาณป่าชายเลนมีปริมาณที่ลดลงอย่างรวดเร็ว

ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นผลให้เกิดความร้าวฉานระหว่างผู้ประกอบการทั้งสองกลุ่ม ความสัมพันธ์ที่เคยมีให้กันไม่เหมือนเช่นเคย ความร่วมมือในกิจกรรมของหมู่บ้านก็ลดน้อยลงเป็นผลให้ชุมชนเกิดความอ่อนแอ

ภาพที่ 7 ปัญหาที่มากกระทบชุมชน

1.1 กระบวนการปรับตัวของชุมชนหลังเผชิญกับปัญหา

หลังจากเกิดปัญหาความขัดแย้งในการประกอบอาชีพของกลุ่มอาชีพทั้งสอง กลุ่มอาชีพทั้งสองได้มีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในการหาเลี้ยงชีพของตน ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

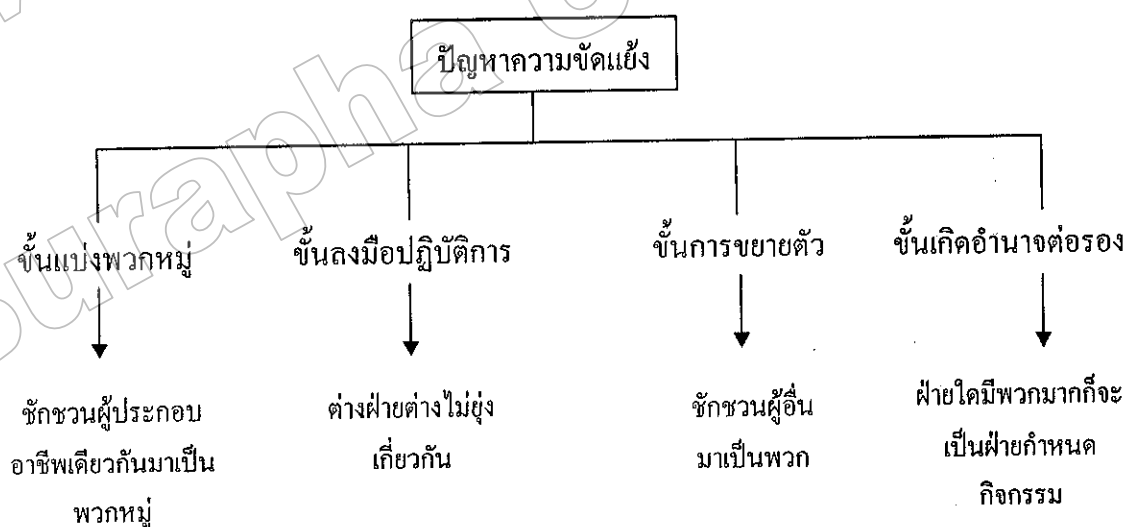
1.1.1 ขั้นแบ่งพวกหมู่ ซึ่งกลุ่มอาชีพทั้งสองได้เริ่มชักชวนกลุ่มผู้ที่ประกอบอาชีพเดียวกันให้อยู่ข้างเดียวกับตนเอง ถึงแม้ว่าบางคนมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องในปัญหาความขัดแย้งนั้นก็ตาม แต่หากได้ชื่อว่าประกอบอาชีพเดียวกันก็ให้ถือว่าเป็นพวกเดียวกัน บางครอบครัวประกอบอาชีพทั้งสองอย่างในครอบครัวเดียวกันก็ต้องเลือกที่จะประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อไม่ให้

เกิดปัญหากันเองในครอบครัว

1.1.2 ขั้นลงมือปฏิบัติการ ขั้นนี้เป็นขั้นที่ต่างฝ่ายต่างลงมือปฏิบัติการประกอบอาชีพของตน ไม่ยุ่งเกี่ยวซึ่งกันและกัน ไม่มีการพบปะพูดคุยกัน ถึงแม้ว่าจะเคยสนิทสนมกัน เพียงใดก็กลายเป็นคนที่ไม่รู้จักมักคุ้นกัน หากเห็นว่าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดกระทำในสิ่งที่ตนเองไม่พึงพอใจก็เก็บอารมณ์ไว้ ไม่มีการลงไม้ลงมือหรือทะเลาะเบาะแว้งกันอย่างเช่นเมื่อตอนที่เกิดปัญหาในระยะแรก ๆ

1.1.3 ขั้นการขยายตัว กลุ่มอาชีพทั้งสองเริ่มที่จะมองหาพวกหมู่เพิ่มขึ้นโดยการชักชวนผู้ที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ ในชุมชน อาทิ รับจ้าง แม่บ้าน พนักงานโรงงาน เป็นต้น เข้ามาเป็นพวกพ้อง โดยมีการโน้มน้าวให้เห็นคล้อยตามถึงการกระทำที่ไม่ดีของฝ่ายตรงข้าม และผลกระทบที่เกิดจากการกระทำของฝ่ายตรงข้ามเพียงฝ่ายเดียว และขอความเห็นใจว่าฝ่ายของตนเป็นผู้ไม่ผิด

1.1.4 ขั้นเกิดอำนาจต่อรอง หลังจากแต่ละฝ่ายต่างมีพวกพ้องของตนแล้ว หากฝ่ายใดมีจำนวนสมาชิกที่มากกว่า หรือสมาชิกเป็นผู้ที่มีอิทธิพลฝ่ายนั้นก็จะเป็นผู้ที่มีอำนาจที่จะกำหนดได้ว่าฝ่ายตรงข้ามไม่ควรจะร่วมกิจกรรมใดของชุมชน อาทิ การทำบุญในช่วงวันสงกรานต์ที่วัดสุวรรณมงคล หากฝ่ายเกษตรกรรมร่วมงาน ฝ่ายประมงก็ไม่เข้าร่วมงาน เป็นต้น

ภาพที่ 8 กระบวนการปรับตัวของชุมชนหลังเผชิญกับปัญหา

1.2 กระบวนการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

จากปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในช่วงเปลี่ยนผ่านเป็นผลให้ความเข้มแข็งในชุมชน

อ่อนแอลง ความร่วมมือร่วมใจในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของคนในชุมชนก็ลดลงอย่างมาก ท่านเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนทั้งทางธรรมชาติและโดยตำแหน่ง เห็นควรว่าควรจะมีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยเร่งด่วนจึงปรึกษากันจนในที่สุดก็สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวความขัดแย้งลงได้โดยมีกระบวนการแก้ไขอย่างเป็นขั้นตอนดังนี้

1.2.1 กลุ่มอาชีพทั้งสองรับรู้ถึงสภาพปัญหาวิกฤตการณ์ความล้มเหลวในกิจกรรมของชุมชน โดยขั้นตอนนี้เป็นารรับรู้จากระดับบุคคล แล้วจึงมีการขยายผลนำไปสู่การรับรู้ปัญหาของคนในชุมชน โดยผู้นำชุมชนได้มีการนัดประชุมกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพทั้งสองมาพบปะพูดคุยเรื่องของปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้นำชุมชนจากความขัดแย้งในครั้งนั้น โดยทำการนัดประชุมที่ละกลุ่มอาชีพและมีการขยายผลโดยนัดหมายบุคคลอื่นในชุมชนให้รับรู้ถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น

1.2.2 ขั้นชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นร่วมกัน เป็นการชี้ให้บุคคลในชุมชนเกิดความตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องเร่งแก้ไขปัญหาดังกล่าวความขัดแย้งที่จะทำให้อาชีพวิกฤตการณ์ของชุมชนลดระดับลง โดยผู้นำชุมชนได้โน้มน้าวให้เกษตรกรลดความทิฐิและมองถึงสาเหตุของปัญหาและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากปัญหาดังกล่าวที่ผ่านมาของชุมชน กลุ่มเกษตรกรได้ร่วมกันคิดและเห็นคล้อยตามกับผู้นำชุมชนว่าที่ผ่านมาชุมชนเกิดความแตกแยก ไม่มีความสามัคคี พบหน้ากันอย่างไม่มีความสุขอย่างเช่นในอดีต ถ้าปัญหานี้ยังคงเกิดขึ้นอยู่ชุมชนก็จะยิ่งแย่ลงไม่เกิดผลดีอย่างแน่นอน เกษตรกรจึงยอมตกลงที่จะพูดคุยเพื่อปรับความเข้าใจกับกลุ่มผู้ประกอบการประมง กลุ่มผู้ประกอบการประมงก็ได้รับการแก้ไขปัญหารูปแบบเดียวกันกับกลุ่มเกษตรกร สาเหตุที่กลุ่มอาชีพทั้งสองกลุ่มยอมที่จะประนีประนอมกันเพราะว่ากลุ่มสองอาชีพนี้มีความเคารพ นับถือและเกรงใจกลุ่มผู้นำชุมชนเหล่านี้ เมื่อถึงเวลาที่กลุ่มอาชีพทั้งสองกลุ่มพร้อมที่จะเผชิญหน้ากัน ผู้นำชุมชนก็ได้มีการจัดการประชุมให้กับทั้งสองกลุ่มอาชีพได้พบปะเพื่อทำความเข้าใจกัน

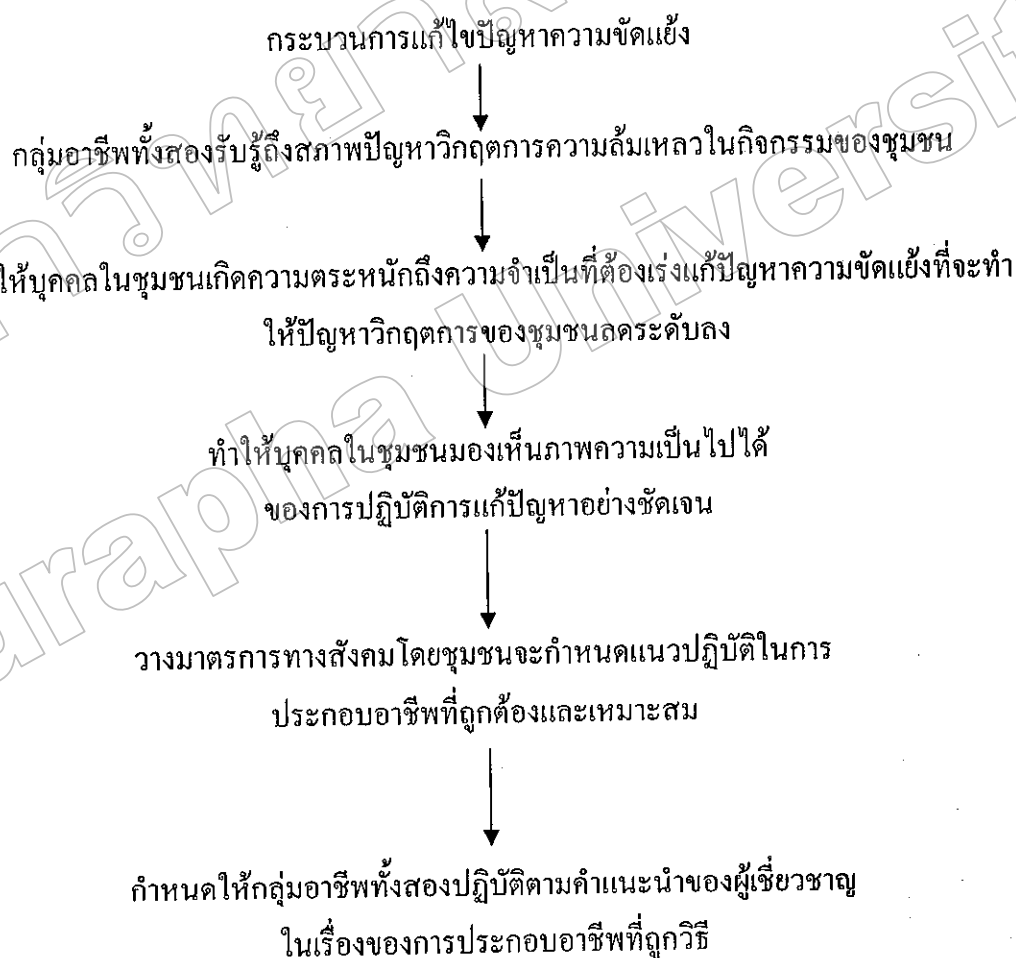
1.2.3 ขั้นสร้างภาพที่เป็นไปได้และแนวปฏิบัติ เป็นการทำให้บุคคลในชุมชนมองเห็นภาพความเป็นไปได้อย่างชัดเจน อันเป็นการชี้แนะแนวทางการปฏิบัติว่าทุกคนในชุมชนต้องปฏิบัติอย่างไร และผลของการปฏิบัติจะก่อให้เกิดผลเช่นไรกับชุมชนบ้าง

1.2.4 ขั้นวางเงื่อนไข จะเป็นการวางมาตรการทางสังคมโดยชุมชนจะกำหนดแนวปฏิบัติในการประกอบอาชีพที่ถูกต้องและเหมาะสม โดยได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรภายนอกเข้ามาให้ความช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหา คือ เจ้าหน้าที่จากเกษตรอำเภอได้เข้ามาให้การอบรมวิธีการทำนาที่ถูกต้อง และได้แต่งตั้งหมอดินขึ้น คือลุงจู้ ให้เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และให้คำแนะนำเกษตรกรในชุมชน โดยลุงจู้ได้พัฒนาตนเองด้วยการศึกษาหาความรู้ด้วยการเข้ารับการอบรมจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และศึกษาด้วยตนเองจากการอ่านหนังสือหรือวารสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการทำการเกษตรอินทรีย์ และลุงจู้ยังได้นำแนวการทำเกษตรอินทรีย์มาทำในพื้นที่นาของ

ตนเองเพื่อเป็นตัวอย่างให้แก่เกษตรกรในชุมชนบ้านท่าตะเภาด้วย

ส่วนด้านการประมงก็ได้รับการช่วยเหลือจากชุมชนใกล้เคียงที่ประสบความสำเร็จในเรื่องการอนุรักษ์ป่าชายเลน คือ ชุมชนบ้านเปร็ดโน โดยชาวชุมชนบ้านเปร็ดโนได้เข้ามาให้ความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์ป่าชายเลน วิธีดูแลรักษาความสมดุลทางธรรมชาติ และได้สอนให้ชาวประมงบ้านท่าตะเภาทำปะการังเทียมเพื่อเป็นที่ยอยู่อาศัยของสัตว์น้ำ และการทำประมงในฤดูกาลและในปริมาณที่เหมาะสม ปัญหาทางความขัดแย้งจึงทุเลาเบาบางลง

1.2.5 ขั้นตอนการปฏิบัติและต่อยอด เป็นกระบวนการที่กำหนดให้กลุ่มอาชีพทั้งสองปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญในเรื่องของการประกอบอาชีพที่ถูกต้อง นอกจากนั้นยังมีการเตือนกันเองระหว่างคนในชุมชนในเรื่องของการประกอบอาชีพและความสามัคคีในชุมชน

ภาพที่ 9 กระบวนการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

2. ปัญหาในการประกอบอาชีพเกษตรกรกรม

ชุมชนบ้านท่าตะเภาเป็นชุมชนที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรคือการทำนาเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นช่วงเวลาใด ปัญหาที่พบจากการประกอบอาชีพการทำนาเริ่มเกิดขึ้นเมื่อเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทในชุมชน โดยคนในชุมชนมีความต้องการในการบริโภคเทคโนโลยีมากขึ้น เกษตรกรก็เช่นเดียวกัน ในอดีตมีการผลิตแบบพอเพียง ปลูกข้าวเพื่อไว้กินในครัวเรือน ขนาดพื้นที่ในการผลิตมีเพียง 5-8 ไร่ แต่ในปัจจุบันนับตั้งแต่ช่วงภายหลังการเปลี่ยนผ่านมานั้น เกษตรกรมีการหันเหแนวการผลิตไปเพื่อการค้า โดยมีการขยายพื้นที่ในการผลิตตั้งแต่ 10 ไร่ขึ้นไป มีการเร่งผลผลิตและแข่งขันกันผลิตมากขึ้น ความเห็นแก่ตัวก็เริ่มเกิดขึ้น ต่างฝ่ายต่างก็อยากผลิตข้าวให้ได้มากจึงทำทุกวิถีทางเพื่อให้ได้ผลผลิตตามที่ต้องการ โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมา หมอคิดหรือลุงจู้ได้สังเกตเห็นถึงปัญหาจึงได้มาสอดแทรกให้ความรู้แก่เกษตรกรในเรื่องของการทำเกษตรอินทรีย์ มีเพียงบางคนเท่านั้นที่เชื่อและกระทำตามคำแนะนำจึงเป็นผลให้เกิดการแบ่งแยกกลุ่มเกษตรกรเป็น 2 ฝ่าย

1. กลุ่มเกษตรอินทรีย์ ซึ่งมีหมอคิด หรือลุงจู้เป็นแกนนำ กลุ่มนี้จะยังคงใช้ปุ๋ยคอกและปุ๋ยพืชสด มีการปลูกพืชหมุนเวียนและพืชชนิดอื่น ๆ ตามกันนาและใช้วิธีให้ธรรมชาติจัดการกันเองหรือเป็นไปตามกลไกของระบบนิเวศในการกำจัดศัตรูพืช มีเพียงเกษตรกรส่วนน้อยเท่านั้นที่เห็นด้วยและทำตาม เกษตรกรกลุ่มนี้มีความเชื่อว่าการทำตามลุงจู้มีผลดีต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัยของตนเองและผู้บริโภคและเป็นการไม่สร้างบาปอีกด้วย

2. กลุ่มเกษตรกรเคมี กลุ่มนี้เป็นกลุ่มซึ่งได้รับการครอบงำจากอิทธิพลของเทคโนโลยีที่เปลี่ยนไปในสังคมปัจจุบัน มีการใช้ปุ๋ยเคมีในการเพิ่มผลผลิตข้าว และมีการใช้ยาฆ่าแมลง กำกวม ในการกำจัดแมลงศัตรูพืช และหอยเชอรี่ เกษตรกรกลุ่มนี้มีความคิดว่าทำแบบนี้ได้ผลดี สะดวกสบาย และได้ผลผลิตข้าวในปริมาณที่สูง เกษตรกรกลุ่มนี้เชื่อว่าผลกระทบที่จะเกิดตามมามีความรุนแรงน้อยไม่น่าจะทำความเสียหายร้ายแรงได้ปัญหาทุกอย่างแก้ไขได้ เช่น ปัญหาดินเสื่อมคุณภาพจากการใช้ปุ๋ยเคมีซึ่งทำให้ดินมีความเปรี้ยว เกษตรกรก็จะมียวิธีแก้ไขโดยการใส่ปูนขาวลงไปเพื่อปรับสภาพดินให้ดีขึ้น

2.1 กระบวนการตัดสินใจเลือกรูปแบบการผลิต

รูปแบบการผลิตของเกษตรกรบ้านท่าตะเภา มี 2 รูปแบบดังที่กล่าวมาข้างต้น คือ การทำเกษตรอินทรีย์และการทำเกษตรแบบเคมี ซึ่งเกษตรกรมีขั้นตอนของการตัดสินใจเลือกรูปแบบการผลิตดังนี้

2.1.1 ขั้นรับรู้ถึงสภาวะการผลิต ขั้นนี้เป็นขั้นตอนที่เกษตรกรได้มีการรับรู้ถึงศักยภาพในการผลิตทั้ง 2 รูปแบบว่ามีส่วนดีและส่วนด้อยอย่างไร มีความยากง่ายในการลงมือ

ปฏิบัติอย่างไร และมีความเป็นไปได้ในการผลิตในไร่นาของตนเองอย่างไร

2.1.2 ขั้นการคาดหมายผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ขั้นนี้เป็นการคาดหมายผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากรูปแบบการผลิตทั้งสองว่ามีผลกระทบในด้านต่าง ๆ อย่างไร ส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อตนเองและชุมชนอย่างไร และแต่ละรูปแบบมีความเสี่ยงทั้งในด้านสุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อม และด้านเศรษฐกิจของครอบครัวอย่างไร

2.1.3 ขั้นการหาเหตุผลต่อรอง ขั้นนี้เป็นขั้นที่มีการหาเหตุผลมาต่อรองกับตนเอง เพื่อให้ได้เหตุผลที่มีน้ำหนักพอที่จะนำไปสู่การตัดสินใจเลือกรูปแบบการผลิตอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยแต่ละกลุ่มมีเหตุผลต่อรองดังนี้

2.1.3.1 กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ มีความเห็นว่าการทำเกษตรแบบอินทรีย์เป็นการรักษาสภาพแวดล้อม โดยใช้วิธีการทางธรรมชาติจัดการกันเองในเรื่องของการกำจัดแมลงศัตรูพืช อาทิ หนูกัดกินต้นข้าว งูกินหนูเป็นอาหาร เมื่อหนูลดจำนวนลงต้นข้าวก็จะเกิดความเสียหายลดลงไปด้วย ไม่จำเป็นต้องใช้สารเคมีให้สิ้นเปลืองและไม่ทำลายสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภคด้วย ในด้านการบำรุงรักษาดินก็ใช้ปุ๋ยคอก และปุ๋ยพืชสดเพราะไม่ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพจึงไม่ต้องมาแก้ปัญหาในภายหลัง การผลิตแบบนี้มีแต่ประโยชน์และได้รับสิ่งที่ดี ไม่ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงและไม่เป็นการสร้างบาปอีกด้วย

2.1.3.2 กลุ่มเกษตรกรเคมี มีความเห็นว่าการทำเกษตรแบบอินทรีย์ได้ผลช้ากว่าจะได้ผลผลิตในแต่ละฤดูกาลคงใช้เวลานาน และผลผลิตที่ได้คงจะน้อยไม่คุ้มกับความเหนื่อยยากที่ได้ลงมือกระทำไป ส่วนการผลิตแบบเคมีมีความสะดวกสบายถึงแม้ว่าจะต้องมีการลงทุนสูงกว่าแต่ถ้าเทียบกับความสะดวกสบายแล้วยินดีที่จะทำเกษตรแบบเคมีดีกว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการผลิตแบบเคมี คือดินเสื่อมคุณภาพก็เป็นปัญหาที่แก้ได้ไม่ยาก โดยนำปุ๋ยขาวผสมลงไปดินก็จะทำให้ดินมีสภาพที่ดีขึ้น และสามารถปลูกข้าวได้ต่อไป

2.1.3.3 ขั้นลงมือปฏิบัติ ขั้นนี้เป็นขั้นของการปฏิบัติตามวิถีทางของการเลือกรูปแบบการผลิตจากเหตุผลที่เกษตรกรได้นำมาต่อรองกับตนเองเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ผลปรากฏว่าเกษตรกรบ้านท่าตะเภาเลือกที่จะทำเกษตรแบบเคมีมากกว่าเกษตรแบบอินทรีย์

กระบวนการตัดสินใจเลือกรูปแบบ

↓
ขั้นรับรู้ถึงสถานะการผลิต

↓
ขั้นการคาดหมายผลกระทบที่จะเกิดขึ้น

↓
ขั้นการหาเหตุผลต่อรอง

↓
ขั้นลงมือปฏิบัติ

↓
เกษตรอินทรีย์

↓
เกษตรเคมี

ภาพที่ 10 กระบวนการตัดสินใจเลือกรูปแบบ